

HATAY MÜCADELESİNE KATILANLARIN ANILARI

Mesut ÇAPA*

ÖZ

Mondros Mütarekesi'nin ardından Hatay'da Fransızlara karşı başlatılan silahlı mücadele, 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra siyasi ve diplomatik alanda devam etmiştir. Hatay mücadelesi 1938 yılında Hatay Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Başlangıçtan itibaren Hatay mücadelesinin içinde bulunan Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ve Başbakan Abdurrahman Melek anılarını yayınlamışlardır. Ahmet Faik Türkmen ise, Hatay'ın silahlı mücadele dönemini anlattığı kitabında birinci elden anılara yer vermiştir. Makalede, Hatay mücadelesine katılanlardan Nuri Aydın (Konuralp), Nuri Genç, Rasim Yurtman, Samih Azmi Ezer, Kemal Akyüz, Niyazi Ramazanoğlu ve Hüsnü Halef'in kendi kalemlerinden kısa amlarına yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Hatay mücadelesi, Fransız işgali, Ankara Antlaşması, Suriye, "Antakya- Iskenderun Yurdu", Hatay Egemenlik Cemiyeti.

MEMORIES OF PEOPLE ATTENDING THE STRUGGLE OF HATAY

ABSTRACT

The struggle, launched against the French in Hatay after Mudros, has continued after the signing the Treaty of Ankara in 1921 in the political and diplomatic fields. The struggles of Hatay has resulted in the establishment of the State of Hatay in 1938. President Tayfur Sokmen, attending the struggles from the beginning and Prime Minister Abdurrahman Melek have published their memoirs. Ahmet Faik Turkmen also describes the period of armed struggle which took place in Hatay firsthand. Short memories of the participants to the struggle of Hatay, Nuri Aydın (Konuralp), Nuri Genç, Rasim Yurtman, Samih Azmi Ezer, Kemal Akyüz, Niyazi Ramazanoğlu and Hüsnü Halef will be included in this study.

Keywords: Struggle of Hatay, the French occupation, the Treaty of Ankara, Syria, Hatay Sovereignty Association.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: capa@ankara.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devletinin son yıllarında Antakya, İskenderun, Belen ve civarı Halep Vilayetine bağlı birer kaza durumundaydılar.¹(1) Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türk ordusu Halep istikametinde geri çekilmeye başlamıştı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk kuvvetlerinin terk etmek zorunda kaldığı Antakya ve civarında faaliyete geçen Arap çetecilerinin ardından Fransız işgali gerçekleşti.

Suriye Arapları, Birinci Dünya Savaşı'nda gizli bir cemiyet kurarak Suriye'nin bağımsızlığı için çalışmaya başlamışlardı. Suriye'de bulunan Osmanlı ordusu içindeki Arap kökenli bazı subaylarla, bir kısım mülki memurlar da bu cemiyete katılmışlardı. Bu çalışmaların alanı Hatay'a kadar yaygınlaştırılmıştı. 1918 yılında Türk ordusunun Suriye'den çekilmesinden sonra Hicaz emiri Faysal başkanlığında Halep merkezli bir Arap devletinin kurulmasıyla birlikte, Antakya'da bazı kişiler Faysal Devleti adına harekete geçtiler. 27 Ekim 1918'de, Suphi Bereket ve İbrahim Henano'nun komutası altında Antakya hükümet konağını işgal ederek Türk bayrağının yerine Kral Faysal'ın Arap devleti bayrağını çektiler. Bunun üzerine, İskenderun mıntikasında bulunan küçük bir Türk müfrezesi bir gece baskınıyla Arap yönetimini devirip yerine askeri bir idare kurdu. Arap devleti taraftarları Halep'e kaçtılar ise de, kısa bir süre sonra İngilizlerden aldıkları destekle Antakya'ya yeni bir kaymakam atayarak tekrar Faysal devletine bağladılar.²

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, Türk kuvvetleri Adana mıntikasına çekilmiş olmakla birlikte, Hatay henüz düşman işgali altına girmemişti. Bu sırada, düşman kuvvetleri Halep-Kilis arasında Katma mevkiinde bulunuyordu. Burası, Hatay sınırlarına 30-40 km. uzakta idi; böylece Hatay topraklarına hiçbir düşman kuvveti girmemişti. Misak-ı Milli'nin ikinci maddesindeki "Mütareke imza edilirken işgal altında bulunmayan Osmanlı toprakları bir küldür. Bu topraklar tefrik kabul etmez" cümleleri Hatay'ın durumuyla uyuşmaktaydı.³ Hatay'ın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğu tezi, başlangıçtan itibaren Hatay mücadelesinin temel dayanağını oluşturmuştur.

Mondros Mütarekesi'nden birkaç hafta sonra Antakya, Fransız işgali ve yönetimi altına girdi. 12 Kasım 1918'de İskenderun limanına erzak ve kuvvet çıkaran Fransızlar, buradan hareket eden kuvvetlerle Antakya, Halep

¹ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Basımevi, Ankara, 1966, s. 1.

² Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Basımevi, Ankara, 1978, s. 20. Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C.4, Tan Matbaası, İstanbul, 1939, s. 926, 931-932.

³ Melek, **a.g.e.**, s. 2

ve Kuzey Suriye'yi işgal ettiler. Aynı tarihlerde Beyrut da Fransız hâkimiyeti altına girdi. Fransızlar, 7 Aralık 1918 tarihinde İskenderun'dan gelen Fransız kuvvetleri Antakya'ya yerleşerek duruma tamamen hâkim oldular. Bu tarihten itibaren Antakya'da Faysal idaresine son verildi. Beyrut'ta bulunan Fransız Olağanüstü (Fevkalade) Komiseri General Guro'nun emriyle İskenderun Sancağı kuruldu. Fransız askeri idaresi altındaki sancağa bir Arap mutasarrıf tayin edildi. Fransız Olağanüstü Komiserliği, daha sonraki tarihlerde de İskenderun Sancağıyla ilgili bazı değişiklikler yaptı. 9 Ekim 1920'de yapılan düzenlemeyle Halep Vilayetine bağlı Müstakil İskenderun Sancağı (Hatay) kuruldu. Ancak bu uygulama bir yıl kadar sürdü. Fransız Olağanüstü Komiserliğinin 12 Eylül 1921 tarihli kararıyla, Harım kazasıyla, Bayır ve Bucak ve Elekrad nahiyeleri Sancaktan ayrılarak Lazkiye'ye bağlandı. Bu değişiklik sonucu, bir mutasarrıfın idare edeceği İskenderun Sancağı, Antakya ve Kırıkhan kazalarından oluşmaktaydı. Fransız idaresi bu değişiklikle, Türk nüfusunun büyük çoğunluğunun Sancak hudutları dışında kalmasını hedeflemişti.

Hatay'ın bağımsızlığı için yürütülen faaliyetlerin birinci devresinde silahlı mücadeleler, ikinci devresinde ise siyasi ve diplomatik mücadeleler önem kazanmıştır. Hatay Türklerinin, Fransız işgal ve yönetimine karşı başlattığı silahlı mücadele, 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yerini siyasi ve diplomatik çabalara bırakmıştır. İlk devredeki mücadelelerin ortak amacı Fransızları Sancak sınırları dışına atmaktı. Bununla birlikte başlangıçta, milli bir hedef etrafında toplanmakta güçlük çekilmiştir. Bu devrede, farkında olmayarak Halep Arap devleti için mücadele eden çetelere katılanlar olmuştur ki, bunların başında Türk subayı Asım Bey bulunmaktaydı. Asım Bey, karargâhını Antakya şehrinin yakınlarında Kuseyr'e bağlı bir Türk köyü olan Narlıca'da kurmuştu. Kendisine katılanlar arasında Nuri Aydın (Konuralp) ve kardeşi İzzettin Çavuş, Zübeyir Göçmen, Numanizade Nuri ve arkadaşları bulunuyordu. Hatay'ın diğer kazalarında olduğu gibi Antakya'dan, başta Türkmenzade Ahmet Ağa (Ahmet Türkmen), Miskizadeler, Samih Azmi (Ezer), Rasim Yurtman, Dr. Vedii Münir, Abdülgani Türkmen, Fevzi, Türkmenelli, Çelenkler ve diğer bazı ağalar bunlara katılmamışlardı. Bunlar Gaziantep ve Maraş'ta Kuva-yı Milliye ile ortak hareket etmek istiyorlardı. Asım Bey'in Kuva-yı Milliye'ye katılma teklifini reddetmesi üzerine, yanındaki mücahitler Asım Bey'i terk ederek Kuva-yı Milliye taraftarı Binbaşı Kadir

Bey'e katıldılar. Türk çeteleri Hassa ile Kırıkhan arasında Baklıya (Boklu Kaya) ve Derküş civarında Fransızlarla çatışmalara girdiler.⁴

Fransızlarla yapılan mücadelede, bazı olumsuzluklar dışında, Asım Bey'in büyük yararlıkları olmuştur. Asım Bey'in başkanlığında 60 kişilik bir çete 13 Mart 1920 gecesi Antakya'ya başarılı bir baskın gerçekleştirmiştir. Fransızlar o gün öğleye kadar kışlada kapalı kaldılar. Şehre hâkim olan çeteler Cuma namazını da kıdıktan sonra şehri terk ederek Kuseyr dağlarına çekildiler. Bu baskından sonra Sancakta Türkçülük cereyanını temsil eden grup üzerindeki baskı ortadan kalkmıştı.⁵

Hatay'ın Fransız manda ve idaresi döneminde silahlı mücadeleyi iki devreye ayırmak mümkündür:

Hatay mücadelesi, 1920 yılının başlarından itibaren Anadolu'daki Milli Mücadele harekâtıyla işbirliği içinde yürütülmeye çalışıldı. İşbirliğinin kurulmasında ve ortak bir gaye etrafında toplanılmasında Tayfur Sökmen önemli bir rol oynadı. Tayfur Sökmen'in etrafında toplanan Amik Türkmen beyleri ve aşiretleri, Reyhaniye ve Türkmendağ (Kürtdağ) halkı Kuva-yı Milliye'den aldığı ilham ve direktifle faaliyette bulundular.

Tayfur Sökmen 1920 yılı başlarında Maraş'a giderek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile temasa geçti. Buradan Hatay'a dönerek kendisine verilen direktifler doğrultusunda hazırlıklara başladı. Nisan 1920'de, Amik'te teşkil etmiş olduğu bir müfreze ile Antep mücahitlerine yardıma giden Tayfur Sökmen, Antep'in savunması için Ankara'dan görevlendirilen ve Antep'in kuzeyindeki Sam köyünde bulunan Binbaşı Ali Bey'le görüştü. Tayfur Sökmen'in Sam köyünde iken 1920 yılı Mayıs ayı sonlarında Atatürk'le yaptığı telgraf muhaberesi Hatay mücadelesinde önemli bir başlangıç oldu. Mustafa Kemal Paşa, Antep savunmasında görevlendirilen Albay Recep vasıtasıyla Tayfur Sökmen'e gönderdiği telgrafta, "Mıntıkanız Misak-ı Millî dâhilindedir. Maraş'ta bulunan İkinci Kolordu ile münasebet tesis ederek çalışmalısınız" dedi.⁶ Tayfur Sökmen hemen Hatay'a dönerek mücahitlere bu emri tebliğ ederek çalışmalarını hızlandırdı. Bu devrede Hatay halkı artık millî gayenin bilinciyle harekete geçmiştir.

Bu tarihten itibaren Anadolu'dakine benzer Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kuruldu. Tayfur Sökmen, Adana'nın manifaturacılık yapan Antakyalı Affan Efendinin mağazasında Samih Azmi (Ezer), Rasim Yurtman, Nuri Aydın,

⁴ Türkmen, a.g.e., s. 944, 971-74; Melek, a.g.e., s.2-3; Sökmen, a.g.e., s. 20, 38-49; Tarık Mümtaz, **Hatay Albümü**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1942, s.10.

⁵ Türkmen, a.g.e., s.971-974.

⁶ Türkmen, a.g.e., s. 944, 1001.

İdris Antaki ve kayınbiraderi Nusret beylerle yaptığı toplantıda gayri resmi olarak İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyetin başkanlığına Samih Azmi (Ezer) Bey'i seçtiler. Yine, 13 Mart 1920'de Fransızlara karşı gerçekleştirilen Antakya baskınından hemen sonra, eski İttihatçı ve Türk Ocağı mensuplarından birkaç kişinin girişimiyle Ahmet Türkmen'in başkanlığında gayri resmi olarak Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Reyhanlı'da da buna benzer bir cemiyet teşekkül etti. Ahmet Türkmen'in Anadolu'da Kuva-yı Milliye ile muhabere etmesine karar verildi. O sırada, Antep ve Adana yöresi işgal altında olduğundan yalnız Maraş ile muhabere ve irtibat kurulabiliyordu. Maraş'tan Yüzbaşı Bedri komutasında Antakya yöresine gönderilen kuvvet, Fransız askeri kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu kuvvetlerle "Selim Murat" müstear adıyla mektuplaşmakta olan Ahmet Türkmen, mektupların Fransızların eline geçmesi üzerine Antep'e kaçmak zorunda kaldı. Bundan sonra Maraş'tan ikinci defa Özdemir kumandasında bir akıncı kuvvet Hatay'a gönderildi. Özdemir'in teşkilatını genişletmekte olduğu tarihlerde Ankara Antlaşması'nın imzalanması üzerine Hatay mücadelesi başka bir safhaya girdi.

20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşmasının imzalanmasından sonra Hatay'da silahlı mücadele devri sona erdi. Bu devrede Fransız idarecilerinin teşebbüsüyle, İskenderun Sancağı'ndaki muhtelif unsurlardan oluşan (Türk, Arap, Alevi, Hıristiyan ve Ermeni üyeler) Selâmet-i Belde adıyla bir cemiyet kuruldu. Selâmet-i Belde'nin ömrü pek uzun sürmedi, başkanları Samih Azmi (Ezer)'nin Ankara'ya gitmesi üzerine yine Fransızlar tarafından kapatıldı.

Hatay mücadelesinin ileri gelenleri, 1922'de İzmir'in kurtuluşundan sonra Ankara'yla münasebetlerini ilerletmeye çalıştılar. 1922 yılında Antakya'dan İstanbul'a giden Tayfur Sökmen, buradaki hemşehrilerinden aldığı itimatname ile Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla müracaat ederek İskenderun Sancağı'yla ilgilenmelerini istirham etti. Ayrıca, İstanbul'da Kızılaycı Hâmit (Hasancan) vasıtasıyla Ankara'ya dilekçeler gönderdiler. Nihayet Tayfur Sökmen, Rasim Yurtman, İnayet Mürseloğlu, Samih Azmi'den (Ezer) oluşan Antakya heyeti Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Bu ziyaretten haberdar olan Fransız idarecileri, heyette bulunanların Hatay'a girişlerine engel oldu. Bunun üzerine heyet üyeleri, 1923 yılında Adana'da, Antakya-İskenderun Yurdu'nu (Antakya-İskenderun ve Havalisi Birliği) kurdular.⁷

⁷ "Antakya-İskenderun Yurdu Nizamname-i Esasisi ve Dahilisi" için bkz., Sökmen, a.g.e., ek 15/1-11.

1930'lu yıllarda İskenderun Sancağı'yla ilgili çok önemli gelişmeler yaşandı. Fransız idaresi, 14 Mayıs 1930'da Sancak'ı Halep Vilayetinden ayırarak doğrudan Suriye Devlet merkezi Şam'a bağladı. 1935 yılında ise, Hatay'ın mukadderatıyla ilgili yeni bir durum ortaya çıktı. Buna göre, Fransa'nın Suriye üzerindeki mandası 1935 yılı sonunda ortadan kalkacaktı. Suriye Devleti adına bir heyetin Fransızlarla müzakerelerde bulunmak üzere Paris'e gittiği tarihlerde, Hatay'dan Abdurrahman Melek öncülüğünde bir heyetin Ankara'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. 1935 yılı sonunda Cenevre'ye Abdurrahman Melek başkanlığında bir heyet gönderildi. Diplomatik münasebetlerin sürdüğü tarihlerde, Hatay'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla İstanbul, Dörtyol ve Mersin'de Hatay Erginlik (Egemenlik) Cemiyeti kuruldu.

Fransa ile Suriye arasında, Paris'te yapılan müzakereler sonunda 9 Eylül 1936'da bir dostluk antlaşması imzalandı. Fransızlar bazı şartlar altında Suriye'nin bağımsızlığını tanımışlar ve bir müddet sonra Lübnan'a da bağımsızlık vermişlerdir. Bu antlaşma, İskenderun Sancağı'na ayrıca bir varlık tanıyan Ankara Antlaşması'nın uygulanmasını, Türkiye'nin rızası alınmadan Suriyelilere devrettiğinden Türkiye'nin itirazıyla karşılandı. Türkiye Cumhuriyeti, 9 Kasım 1936'da Fransızlara müracaatla, Suriye'ye verilen bağımsızlığın İskenderun Sancağı'na da verilmesini istediler. Fransa cevabında, Ankara Antlaşması'nın Türkiye ile Suriye arasında bir hudut itilafından ibaret olduğunu ileri sürerek yapılan müzakerelerde Suriye Devletinin de temsilini talep etmiş, 1922 tarihli mandalar şartları gereğince Suriye ve Lübnan topraklarının bütünlüğünü korumaya mecbur olduğunu bildirmişti.

Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, "Bundan böyle Fransızlarla aramızda senelerdir sürüp giden davanın neticelenmesinin zamanı gelmiştir" demiştir. Atatürk, ertesi gün kabul ettiği Tayfur Sökmen'e şu direktifleri vermiştir:

"Sökmen bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır, cemiyetinizin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirin ve faaliyetinizi bu isim altında yürütün, Cemiyet merkezi yine İstanbul'da kalmak üzere, Mersin, Dörtyol, Hassa, Kilis'te şube açın; fakat denizden, karadan hatta dağdan Hatay'a gidip gelinmesi daha kolay olacağı için faaliyet merkeziniz Dörtyol şubeniz olsun. Bu şube açıldığı zaman Antakya'daki cemiyetin adı da değiştirerek Hatay Egemenlik Cemiyeti adını alsın."⁸

⁸ Sökmen, a.g.e., s. 95.

Atatürk'ün direktifleri üzerine Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Başkanı, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer Bey de cemiyetin genel sekreteri oldular. Cemiyetin fahri genel başkanlığını yürüten Tayfur Sökmen, Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis'te şubeler açtı. Antakya'daki cemiyetin adı da "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirildi. Atatürk'ün seçmiş olduğu Hatay bayrağı cemiyet binalarına asıldı, yine Atatürk'ün verdiği Hatay adı herkes tarafından benimsendi. Hatay Egemenlik Cemiyeti, Hatay'ın bağımsızlığının kazanmasında çok önemli çalışmalarda bulundu.

Türkiye'nin Fransa'ya müracaat ettiği günlerde Suriye'de seçim hazırlıklarına başlanmış ve seçim 14 Kasım 1936 günü yapılmıştı. Sancak Türkleri bu seçimi boykot etmişlerdi. Seçimlerin ardından toplanan Şam Meclisi, ilk celsede Suriye-Fransa arasında Paris'te imzalanan anlaşmayı tasdik etti. Türkiye Cumhuriyeti 17 Kasım 1936'da Paris Sefareti vasıtasıyla Fransa'ya nota vererek, Sancağa verilecek bağımsızlığın Suriye ile ilgisinin olmayacağını bildirdi. Hatay meselesinin çözümü, Türkiye'nin uygun görmesi üzerine Milletler Cemiyeti'ne havale edildi. Sancağa tam bağımsızlık verilmesi kararı 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyinde kabul edildi. Karardan üç gün sonra Paris Başşehbenderi Firuz Kesim Antakya başkonsolosluğuna atandı.

4 Temmuz 1938 tarihinde Türk ve Fransız askeri yetkililer arasında Antakya lisesinde bir askeri anlaşma yapıldı. Buna göre, her iki taraf Hatay'a 2500'er kişilik kuvvet göndereceklerdi. 5 Temmuz 1938 günü Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki alay Hatay'a girdi. Orta elçi Cevat Açıkalın Hatay Fransız temsilcisiyle eş haklara sahip olmak üzere Türkiye Fevkalade Murahhası olarak atandı.

Hatay'da 22 Temmuz'da başlayan seçimler 1 Ağustos'ta sona erdi. Toplam 40 milletvekili (22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Sünni Arap, 2 Ortodoks Rum) seçildi. 2 Eylül 1938 Çarşamba günü Hatay Millet Meclisi ilk toplantısını yaptı. Mecliste, Devlet ve Meclis Başkanları seçildi ve anayasa kabul edildi. Böylece bağımsız Hatay Devleti kurulmuş oldu. Tayfur Sökmen Devlet Başkanı seçildi. Hatay Devleti bayrağı resmen kabul edilerek göndere çekildi. 6 Eylül günü, beş kişiden oluşan Hatay Devleti Hükümeti güven oyu olarak göreve başladı: Abdurrahman Melek (Başbakan, Dahiliye, Hariciye, Müdafaa ve Emniyet işleri) ben üzerime aldım. Adliyeye Cemil Yurtman (Adliye Vekili), Cemal Baki (Maliye ve Gümrük Vekili), Faik Türkmen (Maarif ve Sihiye Vekili), Kemal Alpar (Nafia ve Ziraat Vekili).⁹

⁹ Melek, a.g.e., s.36-65; Sökmen, a.g.e., s. 5-15, 95-102. Mümtaz, a.g.e., s. 40-45.

A) Hatay Mücadelesine Katılanların Anıları

Şimdiye kadar Hatay mücadelesiyle ilgili birkaç anı yayınlanmıştır. Mücadelenin önderlerinden Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ile Başbakan Abdurrahman Melek'in anıları tarihi bir öneme sahiptir. Hatay Devleti Maarif ve Sıhhat Vekili (Milli Eğitim ve Sağlık Bakanı) Ahmet Faik Türkmen de, Hatay tarihiyle ilgili yaptığı kapsamlı araştırmalarını kapsayan kitaplar yayınlamıştır.

Abdurrahman Melek, 1914 yılında kendisi gibi yükseköğrenim görmekte olan üç arkadaşıyla Antakya'da açtıkları Türk Ocağı'nda başlayan mücadele anılarını¹⁰, Hatay'ın Anavatan'a katılış tarihine (23 Temmuz 1939) kadar getirmektedir. Melek, bizzat içinde yaşadığı ve şahit olduğu olayları kronolojik bir akış içerisinde vermektedir.

Tayfur Sökmen, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar¹¹ adıyla yayınladığı anılarının başında Hatay mücadelesinin son safhasına (1936-1939) değindikten sonra, Mondros Mütarekesi'ne dönerek yaşananları kronolojik olarak anlatmaktadır.

Ahmet Faik Türkmen'in hazırladığı 7 ciltten oluşan "Mufassal Hatay"ın 4. Cildinde Hatay Manda Tarihi'nin silahlı mücadele dönemi (1918-1921) üç bölümde ele alınmaktadır.¹² Birinci bölümde, Hatay mücadelesinde önemli roller oynayan eşraf kesimi, bunların toplumsal hayattaki yerleriyle oluşumlarındaki sosyal etkenler ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde Fransız işgalini hazırlayan olaylar (Hatay'da Arap propagandaları, Arap bayrağının çekilmesi) ve Fransızların Hatay'ı işgal ederek duruma hâkim olmaları anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Hatay'da kurulan millî kuvvetlerin Ankara Antlaşması'na kadar Fransızlara karşı yaptıkları silahlı mücadeleler söz konusu edilmektedir. Kitabın sonunda belgelere yer verilmektedir.

Ahmet Faik Türkmen, kitabı hazırlarken, silahlı mücadeleye bizzat katılmış veya olaylara tanık olmuş kişilerin anılarından yararlanmıştır. 1936 yılı sonlarında bastırıp gönderdiği mektuplarla, 1937 yılı başlarında Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı anketlere gelen cevaplardan sonra bizzat Hatay'a giderek mücadeleye katılanlarla yüz yüze görüşmelerde

¹⁰ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Basımevi, Ankara, 1966.

¹¹ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Basımevi, Ankara, 1978.

¹² Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silâhlî Mücadele Devresi**, C.4, Tan Matbaası, İstanbul, 1939.

bulunmuştur. Türkmen, eserini “Hatay’ın maruf ve şayanı itimat” kişilerinin görüşlerini de aldıktan sonra yayınlamıştır.

Bu üç eserde, Hatay mücadelesinin muhtelif safhalarında rol oynamış birçok kişinin adı geçmektedir: Abdurrahman Melek, Tayfur Sökmen (Mürsel), İnyet Mursaloğlu (Mürsel) (Tayfur Sökmen’in ağabeyi), Abdurrahman Mursaloğlu (Mürsel) (Tayfur Sökmen’in amcazadesi), Rasim Yurtman, Cemil Yurtman, Ahmet Türkmen, Gani Türkmen (Ahmet Türkmen’in küçük kardeşi), Yüzbaşı Asım, Mehmet Tecirli, Samih Azmi (Ezer), Nuri Aydın (Konuralp), İzzettin Çavuş (Nuri Aydın’ın kardeşi), Nuri Genç, Niyazi Ramazanoğlu, Kemal Akyüz, Hüsnü Halef.

Burada Hatay mücadelesine katılanlardan bazılarının, dilekçelerinde verdikleri bilgiler çerçevesinde kısa özgeçmiş ve anılarına yer vereceğiz.

D) Nuri Aydın Konuralp

1891 Yılında Antakya’nın Ulucami Mahallesinde doğdu. İlköğrenimini Antakya Rüşdiyesinde tamamlayan Nuri Aydın (Konuralp), 1912-1913 öğretim yılında Halep Muallim Mektebinden mezun olduktan sonra, 1913 yılı Aralık ayında, Antakya Numune İptidaisi başmuallimliğine tayin edildi. 28 Ağustos 1914’te sevk edildiği İhtiyat Zabiti Karargâhındaki (Yedek subay karargâhı) eğitimini 20 Temmuz’da tamamladıktan sonra, Onuncu Kafkas Kolordusu cephane kolları emrine verildi. Savaşın sonuna kadar bu alayda yedek subay (ikinci mülazım) olarak görev yaptı.

Mondros Mütarekesi sonunda terhis edilerek Antakya’ya gelen Nuri Aydın, Mütareke sonrası Antakya’nın durumunu şöyle özetlemektedir:

“Yurdumu Fransızlar tarafından işgal edilmiş buldum. Halkın ruhu çok bozulmuştu. Buradan işe başlamayı muvafık gördüm. Birkaç hamiyetli gençle beraber propaganda heyeti kurduk. Hükümet-i zaile memurlarının seyyiatı Türklüğe mal edilmişti. Cuma ve bayram hutbelerinde Türk’e nefret izhar ediliyordu. Araplık propagandaları küstahlığını bu derece ileri götürmüştü. Bu kurulan propaganda heyeti işte bu nefreti muhabbete kalp için uğraştı. Türk’ü sena eden ilk hutbe Şeyhali Camiinde okunmak suretiyle Türkün sesi yükseltildi.”¹³

Nuri Aydın, Antakya’nın işgalinden Ankara Antlaşması’na kadar Fransızlara karşı sürdürülen silahlı mücadele döneminde büyük yararlıklar gösterdi. Başlangıçta, Halep Arap devleti için mücadele eden çeteler arasında

¹³ BCA, 490.1-302-1221-1.

bulunan Türk subayı Asım Bey'in emrinde çalıştı. Bir süre sonra bu çeteden ayrılan Nuri Aydın ve arkadaşları, Hassa'da teşkil edilen Kadri Bey müfrezesine katılarak Anadolu'daki millî güçlerle işbirliği sağladılar. Nuri Aydın Konuralp, bu dönemdeki faaliyetleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Halep'in Fransızlar tarafından işgali sıralarında Antakya Heyet-i Merkeziye (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) Reisi Türkmenzade Ahmet Ağa tarafından, hal-i faaliyette bulunan Arap çetesine ilhak emri aldım. Derhal beş ihtiyat zabiti arkadaşım ile mezkûr kuvvetlerin kumandanı bulunan Yüzbaşı Asım Bey'e, Narlıca karargâhında iltihak ettim (Haziran 1920). Fransızların Halep'e girmelerine mani olacak kuvve-i seferiyeye Karbeyaz Bölüğü kumandanı olarak iştirak ettim. Propagandanın en büyük silah olduğunu tecrübe bana göstermişti. Burada da Türk efradının askerlik yapmışlarından bir propaganda heyeti teşkil ederek Antakya ve havalisinde Araplığı tesis için İbrahim Henano, Suphi Bereket, Yüzbaşı Asım tarafından vücuda getirilen kuvveti içinden yıkıcı propagandaya başlattım. İdlip önlerinde Halep'in teslim olduğu haberi duyulur duyulmaz Arap liderlerinin Halep'i sattıkları ve İbrahim Henano ile Suphi Bereket'e yirmişer bin altınlık banka çeki geldiği, Türk ordusunun Kürt dağlarını tuttuğu, Yeşil Ordu'nun İskenderun dağlarını aştığı gibi mutad haberlerle İbrahim Henano'nun önünde çekilen Arap bayrağı halk kuvvetlerine tepelettirildi. Oradan Antakya'ya dönülerek şehrin her tarafına Türk bayrakları keşide ettirildi. Bundan sonra ele geçirdiğimiz kuvvetle Hassa'da teşkil edilen Kadri Bey müfrezesine iltihak ederek Beylan Gedigi ve Boklukaya harplerini yaptıktan sonra Hassa üzerinden Maraş'ta İkinci mıntıka kumandanı Selahattin Adil Bey'e müracaat edilerek Yüzbaşı Ali Bedri Bey'le birlikte Antep-Kilis üzerinden Antakya'nın Kuseyir dağlarına gelindi ve burada teşkilata başlandı. Burada cereyan eden harplerden, Cisirşugur, Cisihadit ve bilhassa Derküş boğazı harplerinde millî vazifemi layıkıyla ifa ettim. General Gobo'nun faik ve mücehhez kuvveti karşısında Bedri Bey'in Maraş istikametinde çekilmesi üzerine Şeyhköy ve Ordu dağlarına çekilerek dağ Türklerinden 300 kişilik bir müfreme ile halkı idare için merkezi Yukarı Kuseyir'de kâin Şehköyünde Abdüsselam ağanın idaresinde ve bilahare merkezi Ordu karyesinde ve Hacı Hüsam ağanın idaresinde iki nahiye vücuda getirdim. Bu teşkilat Özdemir Bey'in havalimiz kumandanlığını deruhte edinceye kadar devam ederek Fransız otoriteleri üzerine müteaddit darbeler indirmiştir. Özdemir Bey'in idaresinde yapılan tensikatta üçüncü grup birinci mıntıka kumandanı ile Antakya cephesi müdafaasında naçiz hizmetlerde bulundum.”¹⁴

¹⁴ BCA, 490.1-302-1221-1.

Ahmet Faik Türkmen, Fransızlara karşı yürütülen silahlı mücadele devresine ayırdığı eserinde Nuri Aydın'ın Konuralp mücadelesine de geniş yer vermektedir. Nuri Aydın, Fransızlara karşı yaptığı mücadelelerden bahsederken, "bilhassa Derküş boğazı harplerinde millî vazifemi layıkıyla ifa ettim" demektedir. 7 Ocak 1921'de, iki tabur Fransız askerinin Hatay'dan Kuseyir yaylasına gitmek üzere hareket ettiğinin haber alınması üzerine, yol üzerinde tek geçit yeri olan Derküş boğazında pusu kurulmuştu. Derküş muharebesi sonunda Fransızlardan çok sayıda ganimet ele geçirildi.¹⁵

Nuri Aydın Konuralp, Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Gaziantep, Hassa, Dört Yol ve yöresinde görev yaptı. İzmir'in kurtuluşu üzerine Adana'ya gelerek öğretmenlik mesleğiyle ilgili görevlerde bulundu: Adana Öksüz Yurdu öğretmenliği, Adana Namık Kemal Mektebi öğretmenliği, Pozantı nahiyesi başöğretmenliği, Karaisalı kazası maarif memurluğu, Adana Ziya Gökalp Okulu başöğretmenliği.

Nuri Aydın Konuralp, Hatay mücadelesinin sonraki aşamalarında da faal görevlerde bulundu. 1923'te Adana'da kurulan Antakya-İskenderun Yurdu'nda kurucu ve idare heyeti azası olarak çalıştı. 1937'de kurulan Hatay Erginlik Cemiyeti'nin Dört Yol şubesinde idare heyeti azalığında bulundu. Bir süre, Antakya'da Cumhuriyet Halk Partisi propaganda grubunda çalıştıktan sonra Kırkhan-Aktepe nahiyesi parti başkanlığına gönderildi. Hatay'da seçimlerin yapıldığı tarihlerde, Abdurrahman Melek'in valiliği (6 Haziran-2 Eylül 1938) zamanında Aktepe nahiyesi müdürlüğüne tayin edildi. Buradaki takviyeli dağ alayı komutanı Albay Şükrü Kanatlı ile işbirliği yaparak kaçakçılığa karşı mücadelede bulundu. Nuri Aydın Konuralp, Hatay Millet Meclisi'ne Antakya milletvekili olarak katılmıştır.¹⁶

II) Nuri Genç

Hatay mücadelesine daha ziyade gazetecilik çalışmalarıyla katkıda bulunmuş olan Nuri Genç, 1898 yılında Türkmendağı (Kürtdağı) kazasının Hamam nahiyesinde doğdu. İlköğrenimini doğduğu nahiyyede, lise öğrenimini Halep'te tamamladı. Birinci Dünya Savaşı'nda asker olarak muhtelif yerlerde posta ve telgraf memuru olarak çalıştı. Terhis olduktan sonra Halep'e yerleşerek Kürtdağı'ndaki arazi ve emlakıyla uğraştı.

1923 yılında Suriye'de yapılan ilk seçimde Kürtdağı'ndan milletvekili seçilmiş ise de, bir süre sonra milletvekilliğinden ayrılarak gazeteciliği tercih etti. Nuri Genç bu konuda şunları yazmaktadır:

¹⁵ Türkmen, a.g.e, s. 1004,1006-1007,1009,1019-20, 1027-1030,1060-1061.

¹⁶ BCA, 490.1-302-1221-1.

“Fakat millî karakterim dolayısıyla Fransızlarla geçinemediğimden mebusluğu K r Reşit gibi hainlere bırakarak matbuat vasıtasıyla milletime ve memleketime hizmet etmek maksadıyla Vahdet adlı Türkçe bir gazete  ıkarmaĝa başladım. Gerek mebusluĝum esnasında, gerekse Vahdet sahifelerinde -madd  ve manev  her türlü m şk lata ve Fransızların çeşit çeşit tazyiklerine raĝmen- bir yandan hariçteki Türklük ve inkılap aleyhtarı hainlerle mücadele ederken, bir yandan da Suriye ve Hatay’daki Türk kütlelerinin haklarını ve kültürlerini müdafaaya yolunda sarf ettiĝim feragatk rane mesai bütün Hatay halkıyla beraber o zamanlar Suriye’de bulunmuş olan konsoloslarımızın ve Suriye işlerini takip etmiş bulunan makamların malumudur.

1936 yılında Ebedi Őef Atatürk tarafından Hatay millî davamızın resmen ortaya atılması ve meselenin Cenevre’ye intikal etmesi  zerine Halep’teki Őiddetli galeyanlara ve bütün Suriye matbuatının hücumlarına raĝmen gazetemin bütün sayfalarını millî davamızın m dafaasına ve Hatay’da susturulmak istenen T rkl ĝ n sesini y kseltmeĝe hasrettim. 27 Birincikanun (Aralık) 1936 tarihine kadar devam eden bu  etin mücadelem esnasında Suriye Vatan  h k meti gazetemi birkaç defa kapatmakla iktifa etmeyerek sevk ve idare ettiĝi n mayiş i sürüleri vasıtasıyla matbaamı tahrip ettirdikten sonra şahsıma karşı suikastlar tertip ettirdiĝinden Halep’i terke mecbur kalarak Hatay’a iltica ettim. Bu hadiseleri o zaman Halep konsolosumuz bulunan ve Őimdi (1939 yılı) Hariciye Vekaleti matbuat dairesinde müdür muavini olan Bay Hikmet Hatip yakından bilirler.”¹⁷

1936 Yılı sonunda Halep’ten Hatay’a gelen Nuri Genç, Hatay mücadelesine katkılarını burada da basın yoluyla sürdürdü. Nuri Genç, Hatay Erginlik Cemiyeti’ne müracaat ederek “mezkur cemiyetin tensibi ve merkezin muvafakat ve yardımıyla” Vahdet gazetesinin imtiyazını yeniden aldı. 29 Kasım 1937 tarihinde İskenderun’da yayın hayatına başlayan Vahdet gazetesi, bir süre sonra Hatay adıyla 6 Aĝustos 1939 tarihine kadar yayın hayatını sürdürdü.

1939 yılında İskenderun’da yaşamakta olan Nuri Genç, bir taraftan Hatay’ın Anavatan’a katılışına sevinirken, diĝer taraftan da doĝduĝu yerlerin millî sınırlarımız dışında kalmasının derin üzüntüsünü duymaktaydı.¹⁸

III) Rasim Yurtman

“Hatay kurtuluş davasının ilk sebatkâr ve emektar simalarından”¹⁹ Rasim Yurtman, 1889 yılında Antakya’da doĝdu. Lise muadili İdadi mektebi 3. sınıftan ayrılmış, son olarak “ipekçilik enstitüsünü” bitirmişti.

¹⁷ BCA, 490.1-302-1221-1.

¹⁸ BCA, 490.1-302-1221-1.

İkinci Meşrutiyet döneminde, iki sene Antakya belediye azalığında, dört sene dokuz ay Antakya bidayet mahkemesi azalığında, iki sene savcılık (müddeiumumilik), altı ay mahkeme reis vekâletlerinde bulundu. Cumhuriyet devrinde Adana'da Cumhuriyet Halk Partisi namzedi olarak dört sene Belediye, bir sene encümen azalıklarında, bir ay Adana Belediye Başkanlığı vekâleti görevini yürüttü.

Rasim Yurtman, 1920 yılında Adana'da, Tayfur Sökmen, Samih Azmi (Ezer), Nuri Aydın ve daha birkaç kişiyle birlikte İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.²⁰ İzmir'in kurtuluşundan sonra Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilen Antakya heyetinde bulundu. Dönüşte Hatay'a girişleri Fransız idaresince engellenen heyet üyeleri, Adana'da Antakya-İskenderun Yurdu'nu (Antakya-İskenderun ve Havalisi Birliği) kurdular; ancak bunu devam ettiremediler. Rasim Yurtman, 1937 yılında Halk Partisi'nde yapılan değişiklik sonucu seçilen Heyet-i Faale üyeleri arasında yer aldı.²¹

1939 yılı itibarıyla esas uğraşısını "çiftçi ve mellak" şeklinde ifade eden Rasim Yurtman, Hatay mücadelesinde üstlendiği "vatanî hizmetleri" şöyle özetlemektedir:

"Antakya'da beş sene İttihad ve Terakki murahhaslığında, bir buçuk sene Antakya Türk Ocağı riyasetinde, bir sene Sivas Kongresi'ni müteakip Fransızlarla bilfiil mücadele etme üzere teşekkül eden Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetinde, Hatay'ın anavatana ilhakına çalışmak üzere 1922 senesinde 6 ay Ankara'da Antakya murahhası olarak, iki sene yine bu gaye uğrunda Adana'da teşekkül eden Antakya İskenderun Yurdu riyasetinde, iki sene Adana Kızılay merkez heyetinde, Adana Türk Ocağı'nın faal kademelerinde, Adana Halkevi ictimâî muavenet komitesinde, bir sene Adana Halk Partisi Tarsus Kapısı ocağı riyasetinde, bir sene üç ay Dört Yol Hatay Erginlik Cemiyeti idare heyetinde, dokuz ay Antakya'da Hatay Halk Partisi faal heyet azalığında bulunarak hüsni suretle resmî ve vatanî hizmetlerimi ifâ eyledim."²²

IV) Samih Azmi Ezer

"Hatay kurtuluş mücadelesinin başından sonuna kadar iştirak etmiş bariz ve sebatkâr şahsiyetlerinden"²³ olan Samih Azmi Ezer, 1892 yılında

¹⁹ Mümtaz, a.g.e., s.24.

²⁰ Anılarında her ne kadar bu cemiyetin riyasetinde bulunduğunu belirtiyorsa da, gayri resmi olarak kurulan bu cemiyetin başkanlığına Samih Azmi Bey'i seçilmişti. Sökmen, a.g.e., s.67.

²¹ Melek, a.g.e., s. 39,41.

²² BCA, 490.1-302-1221-1.

²³ Mümtaz, a.g.e., s.25.

Antakya’da doğdu. Kendi ifadesiyle, “okuma derecesi hususi, esas mesleği çiftçi, ihtisası bahçecilik”ti. Samih Azmi Ezer, 1920 yılından itibaren kurulan birçok cemiyetin kuruluş ve yönetiminde görev aldı. Hatay mücadelesinde Ankara’ya giden heyetlere de katılan Samih Azmi Ezer, 7 Nisan 1950 tarihli yazısında şu kısa bilgiyi vermektedir:

“1920 yılında Antakya’da Selamet-i Belde Kulübünü kurarak işgal idaresine karşı mücadeleye atıldım. Kulübün Fransızlarca kapatılması üzerine, bir heyet halinde Anavatana giderek orada mücadelemize devam ettim. Adana’da Antakya-İskenderun Cemiyetini kuranların başında bulundum. Bilahare tekrar Hatay’a dönerek buradaki mücadeleye katıldım. Hatay davasının Cumhuriyet hükümetince ele alınması üzerine, Antakya’da kurulan “Heyet-i Faaliye” azalığına seçildim. Hatay devletinin kuruluşunda Millet Meclisine üye olarak girdim. İlhakı müteakip Antakya Halkevi başkanlığına getirildim. Ve bu vazifeme dört yıl devam ettim.”²⁴

V) Kemal Akyüz

1879’da Hanya’da doğdu. Asıl mesleği eğitimcilik olan Kemal Akyüz, İzmir İdadisi’nden mezun olduktan İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkenin birçok yerinde farklı görevlerde bulundu: Naslıç Rüşdiyesinde öğretmenlik, Konumlat nahiyesi müdürlüğü, Aziziye tahrirat kitabeti (yazı işleri kâtipliği), Trablusgarp tahriri emlak mukayitliği, Humus Rüştüyesi başöğretmenliği, Trablusgarp İdadisi Türkçe öğretmenliği, Edirne Numune Mektebi başöğretmenliği, Edirne İlk mektepler müfettişliği, Dışişleri Bakanlığı’nda sicil memurluğu, Halep, Beyrut ve Antakya kaçırlıkları.

Kemal Akyüz, Hatay’ın Anavatan’a katıldığı günlerde Ankara’da Hariciye Vekâleti’nde Umum Evrak Dairesinde memur olarak çalışmaktaydı. 1935 yılında Hatay’ın bağımsızlığı için siyasi ve diplomatik mücadelenin başladığı devrede önemli faaliyetlerde bulundu. 10 Ekim 1939 tarihli bir yazısında bu konuda şunları anlatmaktadır:

“1935’te Halep kaçırlığımda tebamızdan Memduh Alkaya ile Hatay’da teşrik-i mesai ederek kardeşleri vasıtasıyla Fransız ordusunun konuş ve kuruluşlarıyla seferberlik planlarını 8 dosya halinde ve bilabedel elde ederek bunları bana getirdiklerinde mafevkim olan İdris Sabih’a teslim ederek Genelkurmayımıza gönderilmesini temin ettik. Yine o sıralarda Hatay mücadelesi başlamadan Halep’le Hatay arasında mekik dokuyarak yine

²⁴ BCA, 490.1-302-1225-1.

Memduh Alkaya ile Fransızların Hatay'da kurmakta oldukları tuzakları suya düşürmek, oradaki Türklüğü canlandırmak ve faaliyete getirmek için mütemadiyen çalıştık. Hatay mücadelesi başladığında da Antakya Kançılarlığına tayinim üzerine yine mumaileyhle bir araya gelerek 1938 senesine ait Fransızların şifre anahtarını ve memleketimizde çalışan bazı casusların hüviyetlerini ve bazı vesaiiki elde ederek Başkonsolos Karasapan'a (Celal Karasapan) teslim ettik. Hatay mücadelesi esnasında yine Memduh Alkaya ile orada yaşayan Alevilerin rüesa ve mensuplarını Fransız kucağından bize iltihaklarını ve beraber çalışmalarını temin ettik ve böylelikle Fransızların Alevilerle gayrimüslimleri birleştirip Türklere karşı kahir bir ekseriyet teşkil etmek planını baltaladık.”²⁵

VI) Niyazi Ramazanoğlu

1889'da Tarsus'ta doğan Niyazi Ramazanoğlu, Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinden mezun olmuştu. Hizmetlerinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce İstiklâl madalyasıyla taltif edilen Ramazanoğlu, hizmetlerini “Mücadele devrinde sarsılmaz bir imanla Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde çalıştım. Mütarekeyi müteakip ecnebi istilâsına uğrayan Adana Vilayeti ve havalisi ile İskenderun ve Antakya mıntkası (Hatay) işleriyle yakından ve faal olarak sonuna kadar meşgul oldum ”²⁶ şeklinde özetlemektedir.

Ankara'da Hariciye Vekâleti müşavirliğinde bulunun Niyazi Ramazanoğlu, Hatay'la Ankara arasında irtibatın sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Sakarya Savaşı, Ankara Antlaşması ve Lozan görüşmeleri öncesinde Hatay'dan gelen heyetlerin Ankara'da siyasilerle görüşmelerini sağlamıştır.

1921 Yılı Mayıs ve Haziran aylarında Tayfur Sökmen'in komutasındaki milli kuvvetler Hassa, Beylan ve Akpınar'da yaptıkları çatışmalarda Fransızları zor duruma düşürmekteydiler. Bir süre sonra Fransız temsilcisi Franklin Bouillon'la Ankara'da müzakerelere başlanması üzerine çatışmalar durduruldu. 1921 yılı Temmuzunda Hariciye Vekâleti müşaviri Niyazi Ramazanoğlu, o sırada Maraş'ta bulunan Antakya Müdafaa-i Hukuk Başkanı Ahmet Türkmen'e bir telgraf gönderdi. Telgrafta, İskenderun Sancağı adına 5 mebusun seçilerek Ankara'ya gönderilmesi isteniyordu. Bunun üzerine Ahmet, Emin Ârifî, İhsan Mürsel (Tayfur Sökmen'in büyük kardeşi), Abdurrahman Mürsel (Tayfur Sökmen'in amcazadesi), Sadık Abacı

²⁵ BCA, 490.1-302-1221-1.

²⁶ BCA, 490.1-302-1225-1.

(Yunus Nadi'nin büyük kardeşi) seçildiler. Bunlardan İhsan ve Abdurrahman Mürsel, Göksun ve Kayseri yoluyla atla Ankara'ya hareket ettiler; ancak, Sakarya Zaferinden sonra Ankara'ya varabildiler. O sırada TBMM'nin güney siyaseti değişmiş ve Fransız temsilcisiyle müzakereler hayli ilerlemiş olduğundan, artık Sancaktan mebus olarak TBMM'ne katılmaları, memleketin o günkü siyasi menfaatleri açısından doğru olmayacaktı. Bu sebeple, Antakya-İskenderun ve havalisi mebusları Meclis'e giremediler. Niyazi Ramazanoğlu, Hataylı temsilcilerin Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ve Umur-ı Siyasiye Müdürü Hikmet (Bayur) Bey'le görüşmelerini sağladı.²⁷

1922'de Lozan görüşmeleri öncesi, Hatay'dan bir heyetin acele Ankara'ya gelmesi, yine Niyazi Ramazanoğlu vasıtasıyla Antakya'ya bildirildi. Antakya'dan Rasim Yurtman, Samih Azmi (Ezer) ve Gaziantep'ten Ahmet Türkmen, İskenderun'dan da Tayfur Sökmen delege seçildiler. Rahatsızlığı nedeniyle heyete katılamayan Ahmet Türkmen dışında diğer üç delege Ankara'ya giderek Niyazi Ramazanoğlu, Tunalı Hilmi ve birçok kişiyle temaslarda bulundular.²⁸

VII) Hüsnü Halef

Mondros Mütarekesi'nden sonra bir ara Antakya kaymakamlığında bulunmuş olan Hüsnü Halef, 25 Şubat 1950 tarihli dilekçesinde şunları yazmaktadır:

“Birinci Dünya harbinden sonra Osmanlı orduları bu havalıyı terk ettikten sonra her türlü müşkülât ve suriş içinde kalan millet ve memleketime mücerret bir hizmet için Antakya kaymakamlığını deruhte ettim. İki yüz bin nüfus içinde ve tek başıma vatan ve milliyetimi müdafaaya başladım. Beyrut'a gittim, Yüksek General Guro'dan mülakat istedim. Aldığım cevap üzerine kendisine bir layiha verdim ve kabul ettirerek kemâl-i memnuniyetle memleketime dönerek vazifeme başladım.

23 Temmuz 1920 tarihinde de Suriye'den ayrılmak için Meclis-i İdare ve Belediyeden bir mazbata yaparak General Gubo'ya karşı da bu millî maksadın müdafaasından çekinmedim.”²⁹

²⁷ Türkmen, a.g.e., s. 65,1025; Sökmen, a.g.e., s 57-59.

²⁸ Sökmen, a.g.e., s.68.

²⁹ BCA, 490.1-302-1225-1.

Sonuç:

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla sonuçlanan Hatay mücadelesine Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek'le birlikte birçok vatansever Türk genci katılmıştır. Anılarda adları sıkça geçenler arasında İnayet Mursaloğlu (Mürsel) (Tayfur Sökmen'in ağabeyi), Abdurrahman Mursaloğlu (Mürsel) (Tayfur Sökmen'in amcazadesi), Rasim Yurtman, Cemil Yurtman, Ahmet Türkmen, Gani Türkmen (Ahmet Türkmen'in küçük kardeşi), Yüzbaşı Asım, Mehmet Tecirli, Samih Azmi (Ezer), Nuri Aydın (Konuralp), İzzettin Çavuş (Nuri Aydın'ın kardeşi), Nuri Genç, Niyazi Ramazanoğlu, Kemal Akyüz, Hüsnü Halef bulunmaktadır. Bunlardan çoğu Hatay mücadelesinin her devresinde muhtelif görevlerde bulundular.

Makalede, Hatay mücadelesine katılanlardan Nuri Aydın Konuralp, Nuri Genç, Rasim Yurtman, Samih Azmi Ezer, Kemal Akyüz, Niyazi Ramazanoğlu ve Hüsnü Halef'in Hatay mücadelesiyle ilgili kısa anılarına yer verildi. Bunlardan çoğu 1918 yılında mücadeleye atıldıklarında 30 yaşından küçüktüler: Nuri Aydın Konuralp 27, Nuri Genç 20, Rasim Yurtman 29, Samih Azmi Ezer 26 ve Niyazi Ramazanoğlu 29 yaşında bulunuyordu. Asıl mesleği öğretmenlik olan Nuri Aydın Konuralp, silahlı mücadele devrinden sonra eğitim alanında hizmetlerde bulunmuştur. Nuri Genç, Halep ve İskenderun'da çıkardığı gazetelerle Hatay mücadelesini destekledi. Hatay mücadelesinin her safhasında görev alan Rasim Yurtman, Adana'da İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Antakya-İskenderun Yurdu'nun kurucuları arasında yer aldı. Tarsus doğumlu Niyazi Ramazanoğlu, Hariciye Vekâleti'ndeki görevi dolayısıyla Hatay'la Ankara arasında irtibatın sağlanmasında önemli rol oynadı. Hanya doğumlu eğitimci Kemal Akyüz, 1935'ten sonra Fransızlarla ilgili istihbarat bilgilerinin Hatay'dan Ankara'ya ulaştırılmasında büyük gayretler sarf etti. Nuri Aydın Konuralp ile Samih Azmi Ezer, 1938 yılında Hatay Millet Meclisi'ne milletvekili olarak katıldılar.

Bütün bu çabalar sonunda, yirmi yıl kadar süren Hatay mücadelesi önce bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması, ardından da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla sonuçlanmıştır. 1939 yılında Türkiye'de yapılan seçimlerde, Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen Antalya'dan, Başbakan Abdurrahman Melek'in Gaziantep'ten aday gösterilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçildiler. Bu durum Hatay'ın Anavatan'a (Türkiye) katılmak üzere olduğu kanaatini kuvvetlendirdi. Yabancı basında konuyla ilgili birçok haber ve yorumlar yayımlandı. 23 Haziran 1939 tarihinde yapılan toplantıda Hatay Millet Meclisi, Türkiye'ye katılma kararı aldı. Hatay Hükümeti görevini, Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın'a bırakarak dağıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkan özel kanunla Hatay vilayet olarak Türkiye'ye

bağlandı. Fransız askeri kuvvetleri Hatay'dan çekildiler. 23 Temmuz 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Hatay'a gelen heyetin önünde Anavatan'a katılma töreni yapıldı. 18 Temmuz 1939 Salı günü ilk Türk valisi Şükrü Sökmensüer Hatay'a gelerek göreve başladı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Kitaplar

Melek, Abdurrahman; **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Basımevi, Ankara, 1966.

Mümtaz, Tarık; **Hatay Albümü**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1942.

Sökmen, Tayfur; **Hatay'm Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Basımevi, Ankara, 1978.

Türkmen, Ahmet Faik Türkmen; **Hatay Manda Tarihi Silâhlı Mücadele Devresi**, C.4, Tan Matbaası, İstanbul, 1939.